

Szűcs Pál**Párbaj és politika a reformkorban**

—

**Vay Dániel gróf különleges párbaj-afférja
az utolsó rendi országgyűlésen¹**

1848 januárjában különös esemény foglalkoztatta az utolsó rendi országgyűlés résztvevőit és a pozsonyi közvéleményt. Egy fiatal ellenzéki mágnás, Vay Dániel gróf (1820-1893) a felsőtábla 14-i ülésén lezajlott jelenetet követően elfogadta a konzervatív Waldstein János gróf párbajkihívását, majd szenzációt keltő módon másnap megfutamodott a már elfogadott párbaj elől. Rendhagyó tettének sokkal súlyosabb következményei voltak, mintsem azt első ránézésre gondolhatnánk, hiszen nemcsak arról volt szó, hogy egy sikeres politikai pálya tört derékba, hanem arról is, hogy Vay kudarcával maga az ellenzék is nehéz helyzetbe került. Így könnyen érzékelhető, hogy egy olyan társadalmi jelenség, mint a párbaj – amely elsősorban a magánszférához tartozott – hogyan gyakorolt hatást a reformkor politikai életére. A példa nélküli affér tehát különleges alkalmat nyújt arra, hogy a reformkor társadalom- és mentalitástörténeti jelenségeit egy speciális nézőpontból – jelen esetben Vay Dániel szempontjából – vizsgálhassuk.

Vay Dániel 1820-ban született Felsővadászon.² Anyja Kazinczy Zsófia, apja pedig az a Vay Ábrahám volt, aki az 1825-1827-es rendi országgyűlésen Széchenyi István után másodikként ajánlotta fel vagyona egy részét a Magyar Tudományos Akadémia megalapítására. Ebből is jól érzékelhető, hogy az ifjú Vay gróf reformszellemiséget örökölt szüleitől, s így a későbbiekben nem lehetett kétséges, hogy politikai pályáját – amelyre származása szinte predesztinálta – a '30-as évek elejétől formálódó liberális ellenzék táborában indítsa el. Életkora miatt az 1839-1840-es országgyűlésen még nem vehetett

---

¹ Jelen tanulmány a 2009 áprilisában Szegeden elhangzott OTDK-előadásom alapján készült el.

² SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, XIV. köt. Budapest, 1914. 1007.

részt, így a publicisztika terén lépett be a közéletbe. Első, rövidebb cikke 1840-ben jelent meg az Athenaeum hasábjain *Hamilton Sándor* címmel.³ Ebben a rövid eszmefuttatásban Vay tulajdonképpen nem tesz mást, mint a híres amerikai államférfi Alexander Hamilton (1757-1804) érdemeit dicséri, de oly módon, hogy ezzel – a nyilvánosság előtt – mintegy kijelöli maga számára a későbbiekben követendő irányelveket. Egy másik, 1843-as cikkében⁴ már egy bonyolultabb kérdéstről értekezik, méghozzá egy éles vitát keltő esemény: Széchenyi 1842. novemberi akadémiai beszéde kapcsán. Vay egyértelműen állást foglal a Széchenyi beszédében elhangzottakkal szemben, vagyis elkötelezi magát az ellenzéki zöm álláspontja mellett. Széchenyi állítását, miszerint az országban élő nemzetiségek mozgalmi jogos ellenreakciói az erőszakos magyarosításnak,⁵ Vay történeti eszmefuttatással, és abból származtatott érvekkel igyekszik semlegesíteni. A cikk valódi mondanivalója azonban nem ezekben az érvekben lelehető fel, hanem abban, hogy a szerző síkra száll az ellenzék mellett, még akkor is, ha egy olyan formátumú közéleti személyiséggel kell szembenéznie, mint Széchenyi István.⁶

Vay Dániel a politikai élet formálására az 1843-1844-es országgyűlésen kapott lehetőséget, azonban nem a felsőtáblán kezdte tevékenységét, hanem az alsótáblán Bánffy Pál báró távollévő főrend követeként. (Az elkötelezett ellenzéki Vay döntésében valószínűleg közrejátszott, hogy tagja lehetett az országgyűlési ifjak csoportjának.) Már a diéta elején nyilvánvalóvá vált, hogy az ifjú gróf kiváló szónoki képességekkel rendelkezik. Ez az adottsága, valamint főnemesi mivoltából származó tekintélye vezető szerepbe juttatta az országgyűlési ifjak körében.⁷ Bizonyítja ezt, hogy amikor 1843. szeptember 2-án – a betegsége miatt a politikai élettől már visszavonult – Wesselényi Pozsonyba látogatott, Vay volt az, aki az ifjak nevében nagyhatású beszédet tartott az ellenzék egykori vezérének tiszteletére.⁸

³ VAY Dániel: *Hamilton Sándor. Athenaeum*, 1840. II. félév, 454-458.

⁴ VAY Dániel: *Tulhív miatt nem terjedt-e nemzetiségünk? Pesti Hírlap*, 1843. február 2. 218. sz.

⁵ Széchenyi ezzel az állításával valójában az ellenzék ellen indított súlyos támadást, hiszen politikájának egyik sarkkövét, az érdekegyesítés programját bírálta.

⁶ Jól érzékelteti Vay fellépésének hatásosságát, illetve, hogy komolyan számolni kell az ifjú gróffal a politikai közélet színterein, hogy neve ekkor került első alkalommal feljegyzésre Széchenyi naplójában: 1843. február 3.: „3-án a tegnapi Hírlapból hallottam ... mert nem olvasok még újságokat – Zichy Hermann és egy újdonsült Vay gróf felléptek ellenem.” *Gróf Széchenyi István Naplói*. [a továbbiakban SzIN] Szerk. VISZOTA Gyula. V. kötet. 1836-1848. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937. 674. (Széchenyi István Összes Munkái XIV.)

⁷ Azonban ezt a vezető szerepet – éppen főnemesi származása miatt – soha nem vállalta fel nyíltan.

⁸ A teljes beszéd, valamint Wesselényi arra adott válasza megtalálható Takács Sándor hagyatékában, a titkosrendőri jelentések között. MOL, N 119. 39. d., 67. fasc., 9812/a. ssz. 116-121.

1844 áprilisától Vay követi státuszhoz jutott az alsótáblán, Szalay Lászlót felváltva Korpona város követi székében (Szalay ekkor vette át Kossuthtól a Pesti Hirlap szerkesztését). Felszólalásaiából erősen kiérezhető, hogy nagy hatást gyakoroltak rá – a Szalay vezette – centralisták nézetei. Ugyanez a hatás érzékelhető Vay első nagyobb terjedelmű, politikai viszonyokat elemző, és a programadás szándékával is fellépő munkájában: az *Eszmetöredékek*ben is.⁹ Vay egyre fontosabb szerepét tükrözi, hogy neve ekkortól már igen gyakran kerül említésre kémjelentésekben.

Az utolsó rendi országgyűlésen a még mindig fiatal Vay a felsőtáblán foglalt helyet. Felszólalásaiban, szakítva a centralista nézetekkel, következetesen képviselte a liberális ellenzék érdekeit, egészen 1848. január 14-ig, amikor is a hirtelen bekövetkezett affér megtörte addigi felívelő pályáját.

Mégis hogyan lehetséges az, hogy egy sikeres főnemesi karriert megsemmisítsen, s egy olyan számottevő politikai erőt, mint a liberális ellenzék, válságos szituációba sodorjon egy – a mai ember szemében apróságnak tűnő – affér: a párbajtóli visszalépés? E kérdés megválaszolásához magával a párbaj jelenségével kell foglalkoznunk. Abban a pillanatban ugyanis, amikor Vay Dániel elfogadta Waldstein gróf kihívását, olyan társadalmi elvárásrendszerek léptek működésbe, amelyek ma már ismeretlenek, de a reformkornak még szerves részét képezték, s – a reformkorra jellemző módon – igen jelentős hatást gyakoroltak magára a politikai életre is (ezt a konzervatív tábor igyekezett is kihasználni, ahogy Vay esetében is megtörtént). Ebből adódóan a párbajt, mint társadalom- és mentalitástörténeti jelenséget kell megvizsgálni a reformkor sajátos viszonyai között, melyekben egyszerre lelhető fel a rendi világ középkorból fennmaradt értékrendszere, és a polgári világ erkölcsisége. Mielőtt azonban ezt a vizsgálatot elkezdenénk, röviden bemutatjuk az eseménysorozatot, ami magához a különleges szituációhoz vezetett, vagyis Vay Dániel és Waldstein János 1848. január 14-i felsőtáblai konfliktusát.

A furcsa affér

Vay gróf és Waldstein János afférről számos forrás áll rendelkezésünkre, mivel az eset nagy feltűnést keltett Pozsonyban. Waldstein kihívásának okát és az azt megelőző „szópárbajt” az Országgyűlési Napló rögzítette:

---

⁹ VAY Dániel: *Eszmetöredékek a magyar reformról*. Wigand, Lipcse, 1844.

„Gr. Valdstein János: – [...] Még csak azzal rekesztem be csekély voksom kimondását, hogy valóban sajnállanom kell ezen igen fontos mai tanácskozásban, hogy némileg parányi voksom pusztán elhangzik, a nélkül, hogy olly súlya volna, mint sem neki talán egy igen nagy birtok s dúsgazdagság adnának, mert ezen tárgyalásban majdnem kívánatos volna, ut vota ponderentur, quam numerentur, – s ezért sajnállnom kell hogy e mai nap egy nagy tekintélyű tagját e táblának, ki e tárgyban előadandó voksa végett ide érkezett – értem Eszterházy herceget – közbejött betegsége miatt nem tisztelhetjük e teremben. Ez vala vélekedésem.”¹⁰

„Gr. Vay Dániel: – Alkotmányos életünk igen sok hibái között a megyékben ismerék egyet, mellyel a restauratió embereinek sok bajuk van; és ez az ugy nevezett plenipotencia. Jól tudom, midőn eddig szóltam, hogy a méltóságos Fő-RR-ek azt fogják gondolni: mit akarhat ezen ember most a plenipotentiaról beszélni? – Hogy hosszas ne legyek, egyszerűen csak mondom: hogy a plenipotentiaikat itt is rosszalván, méltóságos gróf Waldstein János úrnak kifejezését, mellyel herceg Eszterházyról szólván, egyúttal annak szavazatát mint egy szerette volna helyette kimondani, vagy legalább arra célzott, teljességgel nem helyeselhetem, azt minden parlamentaris törvénnyel incompatible-nek, zavart okozónak, illoyalisnak – szóval: nem ide tartozónak nyilvánítom.”¹¹

„Nádor ő cs. kir. fensége: – Ha a mltgos szónokot jól értettem, gr. Waldsteinről azt mondá, hogy a jelen nem lévő hg Eszterházy véleményét jelenté ki. – Meg kell vallanom, hogy ezt sem nem hallottam, sem nem értettem, mert ha illy értelemben történt volna az előadás, azt én a fenálló törvények nyomán bizonyosan szó nélkül nem hagytam volna.”¹²

Az események további menetéről Andrew J. Blackwell, az angol kormány ügynöke és Waldstein közeli ismerőse számol be emlékiratában: „Azon a napon, mikor Waldstein gróf bemutatott a nádornak, a felső táblán a követi nuncium általános adózással kapcsolatos részéről volt vita. [...] Ez után az ülés után mutattak be a nádornak. Mikor elhagytuk a palotát és készültünk beszállni a kocsiba, Waldstein, aki egy szót sem szólt arról, ami a táblán történt, megparancsolta a kocsisnak, vigyen engem a fogadóba, mert neki sürgős dolga van egy úrral és reméli, megbocsátom, ha nem kísér el. [...] Ami azt illeti komoly dolga volt; Vayt hívta ki, álljon ki vele másnap reggel pisztollyal.”¹³

¹⁰ Az 1847/48. évi országgyűlés felső táblai naplója. (1847. nov. 11. – 1848. ápr. 8.) 148.

¹¹ Uo. 185.

¹² Uo. 186.

¹³ Andrew J. Blackwell magyarországi küldetése (1843-1851.) Szerk.: HARASZTY-TAYLOR Éva. [a továbbiakban Blackwell]. Európa, Bp., 1989. 348-349.

A kihívásról Clair Vilmos munkájában is olvashatunk. Clair, mivel egy későbbi generáció tagja volt, nem a kortársak szemével látta az eseményeket, ezért Blackwellhez képest némileg máshogy – sőt, sok helyen nem is a valóságnak megfelelően – írja le a történeteket: „Az 1847. évi országgyűlésnek egy meg nem történt politikai párbajeset volt a szenzációja. A szabadelvű ellenzéknek akkor Vay Dániel gróf volt az egyik vezérszónoka. [...] Az ország ellenzéki közvéleménye nagy reményeket fűzött a fiatal magyar főúr politikai pályájához, amikor egy váratlan esemény hirtelen véget vetett diadalmasan induló karrierjének. Az országgyűlés egyik ülése után, január 14-én, amikor Vay Dániel gróf ismét nagy liberális beszédet mondott, és Szemere Bertalan, Bezerédj István és Széchenyi István gróf társaságában az országgyűlésről távozóban volt, Waldstein János gróf, a konzervatív főurak legjobb vívója és lövője, odalépett hozzá és így szólt: Egy mágnásnak nem szabad így beszélnie, még kevésbé egy olyan ember fiának, akinek atyja a Szent István-rend nagykeresztese, belső titkos tanácsos és mindent a császárnak köszönhet! Vay Dániel erélyesen vágott vissza: A politikában nincsen apa és fiú. [...] Másnap megjelentek Vay gróf lakásán Pálffy Móric és Festetics Tasziló grófok és pisztolypárbajra hívták ki.”¹⁴ A két elbeszélés közül Blackwellé pontosan idézi az országgyűlésen elhangzottakat – melyek megegyeznek a Naplóban rögzítettekkel –, míg Clair e tekintetben pontatlan. S kevésbé valószínű, hogy Széchenyi és Vay Dániel kedélyes beszélgetések közepette hagyja el az országgyűlés épületét, hiszen Széchenyi nem kedvelte a fiatal grótot.

Vay gróf elfogadta Waldstein kihívását, segédeiül pedig báró Wenckheim Bélát és gróf Teleki Lászlót kérte fel.¹⁵ Az ezt követő történéseket szintén Blackwelltől tudjuk meg:¹⁶ „Vay, aki ifjú ember, nemrégén nősült, a kihívás után elment apjához, Vay Ábrahám grófhoz. [...] Ábrahám, meghallva fia történetét, igazi kálvinista egykedvűséggel ezt mondta: »Nincs mit tenni, Dániel, vagy megverekszel, vagy hazamész«. [...] Dániel, aki valószínűleg úgy véli, hogy »a bátorság jobbik fele az óvatosság«, nem habozott soká, hogy mit válasszon. Barátai azonban azt állítják, kész volt kiállni pisztolyra Waldstein ellen, de szép felesége, mikor meghallotta, mi történt (a pletyka úgy véli, maga Dániel mondta el neki), könnyekben tört ki, csatlakozott hozzá egy barátnője is, és nagyon megható jelenet zajlott le. Dániel egy barátja teljes komolysággal biztosított arról, hogy Madame Vay nem kevesebb, mint hat alkalommal ájult el az este folyamán!! Ennek a gyengéd jelenetnek a vége az

¹⁴ CLAIR Vilmos: Magyar párbajok. In: Uő: *Magyar párbaj*. Osiris, Bp., 2002. 236.

¹⁵ Uo. A segédek kilétét megerősítik a titkosrendőri jelentések is. MOL, N 119 (Takács Sándor hagyatéka. Bécsből kiszolgáltatott titkosrendőri és kémjelentések). 11187/b. sz. 320.

¹⁶ Clair leírása ettől a ponttól megegyezik Blackwellével.

lett, hogy hajnalhasadáskor Dániel minden cókómójával útra kelt. Huszárja állítólag, mikor megtudta, mi az oka ura hirtelen útjának, megpördölte a bajsztát, összecsapta a bokáját, és egy mennydörgő magyar káromkodás kíséretében megesküdtött, hogy elveszti a becsületét, ha ilyen magyartalan úr szolgálja marad. Dániel nemcsak hogy elutazott, hanem írt egy bocsánatkérő levelet is, melyet a becsületbeli ügyekben járatos legszörszálhasogatóbb ember is megfelelőnek találta.”¹⁷

Fontos még egy harmadik forrást is bemutatni, Kászonyi Dániel tollából, aki személyesen is ismerte Vay Dánielt: „Gr. Vay Dánielt [...] úgy meglepte Waldstein kihívása, hogy első impulzusának engedve elfogadta azt, gr. Teleky Lászlót kérve föl segédül. A párbajnak pisztollyal, másnap reggel kellett végbemennie. [...] Vay felesége is megtudta, hogy ura a leghírhedtebb krakélerrel fog megverekedni a mágnások közül. Vay nővére, Gyürky főispán felesége, a párbajt oly borzasztó színekben festette le a fiatalasszony előtt, hogy az már ura véres holttestét látta maga előtt, és kétségbeesésében kezét tördelve olyan jelenetet rendezett, hogy annak Vay nem tudott ellenállni. [...] Meginogva azt írta Telekynek, hogy lehetőleg csinálja vissza Waldsteinnel való párbaját. Teleky, aki maga is nagy párbajozó volt, a meghátrálástól felbőszülve ezer darabra tépte szét Vay levelét, és közölte Waldsteinnel, hogy csalódott Vayban, mert a bátorság hiánya következtében vonakodik kiállni ellenfelével. Ezzel Vay morális halottá vált mindörökre. [...] A csapást elsősorban Vay szenvedte meg, akinek ezzel egész jövője tönkrement.”¹⁸

Végül lássuk az eseményeket, ahogy azt a kémjelentések tárják elénk: „Vay Dániel grófot e hó 14.én a főrendi táblán mondott megjegyzéséért (Waldstein gróf ellen) kihivatta az utóbbi pisztolypárbajra. A hely és az idő kijelöltetett, valamint a segédek is. Waldstein segédei voltak: Pálffy Móricz és Festetich Taszilo, Vay gróféi Wenkheim Béla báró és Teleky László gróf. [...] A kettőnek vizsgálja onnét támadt, hogy 14.én Vay Waldstein egyik mondását illojalisnak és imparlamentaris-nak mondá (Waldstein ugyanis azt mondá, hogy az adóügyben Eszterházy herczegnek is itt kéne lenni, de betegsége akadályozza. Erre Vay azt felelé, hogy Waldstein a herceg teljhatalmú megbízottjának tolja fel magát. E kijelentés még ellenzéki részen sem tetszett).”¹⁹ Ezt követően Vay gróf elutazott Pozsonyból, egy tőle fennmaradt levél szerint „[...] azzal a kimondott szándékkal [...] hogy kivonja magát a párbajból gróf Waldstein Jánossal.”²⁰

¹⁷ Blackwell: i. m. 349-350.

¹⁸ KÁSZONYI Dániel: *Magyarhon négy korszaka*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1997. 162.

¹⁹ MOL, N 119. 11187/b.

²⁰ MOL, N 119. 11187. ssz. 313. o.

Az eset, amelyhez hasonlóra nem volt példa azelőtt, akkora botrányt keltett és olyan mély hatást gyakorolt a közvéleményre, hogy Jókai Mór is feldolgozta Kárpáthy Zoltán című regényében:²¹ „[Dabroni] egy rabiátus renommista, kit keresztül-kasul kergettek már egész Európában lovagias vértettei miatt, s ki most azért ül itt, hogy mint a veszett állat a düh vak ösztönétől vezetve, másokat összemarjon. [...] E kihívó magaviselet azonban annál túrhetlenebé kezdett válni, minél hevesebbek, minél ingerültebbek lettek az országház termeiben viták. A fiatalság dühöngött, forrongott; egy alkalommal Dabroni a beszédjére zajgó karzatot tömegestül gyávanak nevezte; a megsértettek összecsoportosultak járatos kávéházukban, dikciókat, határozatokat tartottak a meggyalázó ellen, s midőn a legjobban fel voltak a kölcsönös hevülés által tüzelve, akkor lépett be a kávéházba Dabroni, s gúnyosan mosolyogva foglalt helyet egy asztal mellett, mintha azt kérdené a nemes ifjúságtól: »Zavarom önöket talán?« Ezt a szégyent nem lehetett tűrni tovább. Egyike a legismertebb ifjú szónokoknak felhevült arccal lépett hozzá, s felszólítja a dühöncöt, hogy hagyja el azt a termet szépszerével, mert itt senkinek sem tetszik az ábrázatja. Dabroni hideg, kárörvendő önbizalommal kelt föl, s kérte a felszólítót, hogy legyen szíves őt szállása és honlété adataival megismertetni. Az ifjú szónok odatevé eléje látogatójegyét, melyet Dabroni büszke mosolygással dugott keblébe, s azzal meghajtá magát és eltávozott. A felszólító ifjú hevesen kérkedett még azután társai előtt, hogy mint fogja ő megtanítani becsületre ezt a mangeur des petits enfants-t, ezt a kisgyermeknyeldesőt, ezt a hetvenkedő Bramarbast! Úgy meg fogja őt vagdalni, hogy maga sem ismer többé magára. Két napig azután egyébről sem beszéltek, mint a bekövetkezendő párbajról, mely Dabroni és a fiatal ellenzéki szónok között ez s ez napon korán reggel véghez menend; úgy beszéltek arról előre, mint valami nagy operai előadásról, melyet az érdekeltek mentül inkább köztudomásra akarnak juttatni. A fiatal ellenzéki szónoknak jámbor, öreg anyja volt, ki meghallva egyetlen gyermekének e vakmerő vállalatát, nem késett rögtön hozzá rohanni, s addig sírt, addig könyörgött előtte, míg az ifjú egészen meglágyult anyja könnyeitől; az ő kétségbeesett arca mellett elfeledé társai túlzott várakozásait, az ő jajszavától nem hallható ellenfeleinek és minden ismerősének gúnyhahotáját. [...] Az ifjú ingadozott, elveszté önakarátát, s végre beleegyezett, hogy anyjával még azon éjszakán elhagyja Pozsonyt, melynek reggelén meg kellett volna vívnia Dabronival. Az ifjú szónokról nem is lehetett többé hallani semmit. Valószínű, hogy igen boldog ember lett belőle, s fogott rajta a szerető anya áldása. De Pozsonyban lett

---

²¹ A leírások hasonlósága mellett alátámasztja ezt: SZINNYEY József, i. m. 1007.

*gúnykacaj, midőn a határozott órában segédei nála nélkül jelentek meg a küzdőterén, szégyenpironsággal tudatva, hogy társuk véletlenül eltávozott. Mily hahota támadta belőle. »Íme ilyenek a ti bajnokaitok! Ilyenek vagytok ti mind! Vitéztek nyelvvel, szóval, s csak olyan vitézek vagytok, mint amilyen hazafiak!« Ez örökös gúnyt kellett minduntalan hallaniuk a leghatározottabb jellemű férfiakkal; a tömeg előtt mindig ezzel lőnek megalázva, legszilárdabb álláspontjaikon mindig e vád tette őket megalázottakká úgy, hogy végre nem volt más szabadulás e kínzó ingerkedés közlő, mint a legbátrabbaknak előlépni a jók java közlő, s vagy leverni ezt a dühödt embert, vagy megmutatni neki, hogy nem félnek általa megöletni. Hisz ő is éppen csak ezt akarta.»²² Az, hogy ennek a leírásnak Vay Dániel esete volt az ihletője, tagadhatatlan. Ha a nevek nem is ugyanazok, és az események sem pontosan úgy történtek, mint a valóságban, az affér lényegi elemei megegyeznek. Dabroni személyének modellje egyértelműen Waldstein János (külföldi származású és kardcsörtető párbajhős). Afelől sem lehet kétségünk, hogy az *ifjú szónok* Vay Dániel. A történések sorrendje szintén megegyezik. Egyedül annak a személye nem stimmel, aki lebeszélte a fiatal szónokot a párbajról. Jókainál az édesanya kerül ebbe a szerepbe, míg a valóságban a szónok felesége könyörgött a párbaj lemondásáért.²³ Az viszont megint csak egyezés, hogy mindkét esetben egy nő az, aki beleszól az eseményekbe. Jókai csak egy lényeges ponton változtatott a történeten: Vay – ill. a szónok – kihívásban betöltött szerepét illetően. Ezen a téren ugyanis némileg kifényezte az alakot. Amíg a valóságban egy semmiség adott okot a kihívásra, ráadásul úgy, hogy Vaynak sejtelme sem volt arról, hogy ebből párbaj lehet, addig a regényben a szónok az, aki végül is az ellenzék becsületének a megvédése érdekében fellép Dabroni ellen. Bár ez a momentum némileg javít a főhős helyzetén, mégsem menti fel a megfutamodás okozta szégyen alól. Jókai kimondja, hogy a becsület visszaállításának egyetlen módja az újbóli párbaj.*

Jókai ezen leírása azért is fontos jelen dolgozat témájának a szempontjából, mert jól érzékelteti az affér lényegi elemeit. Ilyen egyrészt Dabroni (Waldstein) szerepe az afférban: a párbajhős mosolyogva dugja mellényzsebébe az ifjú ellenzéki szónok névjegyét, valamint csak arra vár, hogy minél több párbajt provokálhasson ki az ellenzékiekkel szemben. Célja egyértelmű: a kor erkölcsi keretei által nyújtott lehetőségeket kívánja kamatoztatni a politikai szférában azáltal, hogy párbajokat provokálva a

²² Jókai Mór *Összes Művei VIII-IX.* köt. Szerk. NAGY Miklós. *Kárpáthy Zoltán.* II. köt. Akadémiai Kiadó, kritikai kiadás, Bp., 1963. 165-167.

²³ Vay Dániel édesanyja már 1844-ben meghalt. Nekrológja a *Pesti Hirlap* 1844. december 10-i számában jelent meg.

politikai ellenfeleket fizikailag semmisítse meg. A másik jelentős elem a visszautasításnak az ellenzéki csoportra ható következményeinek a leírása. Jókai nem azt emeli ki, hogy a szónok (Vay) milyen atrocitásokat szenved el, hanem azt, hogy az ellenzéki csoport hogyan kompromittálódik általa, hogyan veszti el hitelét a politikai kérdések tárgyalása során.

A párbajkihívás valódi okai

A három fenti leírás (Jókai szövegét nem számítva), három különböző álláspontot képvisel. Clair leginkább neutrális, míg Blackwell – Waldstein közeli ismerőseként – inkább Waldstein szempontjából tekinti a történeteket (bár érezhetően törekszik a tényszerűségre), Kászonyi pedig – az ellenzék tagjaként és Vay gróf ismerőseként – Vay Dániel mellett mutat némi elfogultságot. Mindezek ellenére nagyjából megegyeznek a történetekről – különösen egyhangú az egyetértés Waldstein szerepét illetően. Kezdjük Clair szövegével: *„Az osztrák kamarilla elérte célját. A híres ellenzéki vezérszónok végképp elhallgatott, és a magánéletbe vonulva vissza, azontúl csak a történetírásnak élt.”*²⁴ Blackwell: *„Waldstein nagy szolgálatot tett pártjának, mikor így elűzte az ellenzék egyik legjobb szónokát a felsőtábláról, bár ha a kardcsörtető Teleky Laci átvállalja barátja nézeteltérését, tartok tőle, hogy komolyabban fog végződni az ügy.”*²⁵ *Ha legközelebb látom Waldstein grófnőt, megmondom neki, hogy néha tartson kukliprédikációt a férjének, megfélemező kötekedő természetét.”*²⁶ Az előzőekből egyértelműen az derül ki, hogy Waldstein gróf tulajdonképpen szolgálatot tett a kormánynak azzal, hogy Vay grófot félreállította. Kászonyi ezt szó szerint is kimondja: *„A főrendi tábla fiatal ellenzéki tagjai sorában gr. Vay Dániel volt az egyik legtehetségesebb. Általában olyannak tartották őt, mint aki Kossuthot, halála esetén, pótolni tudná, az egyetlennek, aki képes volna Kossuth helyét betölteni. Vay bizalmas viszonyban volt Kossuthal, és az ő gondolatait visszhangozta a főrendi táblán. Waldstein azt kapta föladatul, hogy e két embert állítsa félre az útból.”*²⁷ Pontosan ezért Kászonyi szövegében fel sem merül az, hogy az országgyűlésen történetekért hívta volna ki Waldstein Vayt.

---

²⁴ CLAIR. i. m. 237.

²⁵ Széchenyi álláspontja az esetről: 1848. jan. 15.: *„Vay Dani vis a vis Waldsteintől mint szájhős. –”* SzIN, 708. Széchenyit amellelt, hogy nem kedvelte Vay Dánielt (nem csak személyes, de politikai okokból sem), az is befolyásolta, hogy Waldstein régi jó barátai közé tartozott.

²⁶ Blackwell: i. m. 350.

²⁷ KÁSZONYI: i. m. 160-161.

Annak eldöntéséhez, hogy Waldstein végül miért is hívta ki grófunkat, azt kell először tisztázni, hogy mi történt a felsőtáblai ülésen. Waldstein gróf – aki egyébiránt ritkán szólalt fel üléseken – sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy Esterházy herceg nem szavazhat a köztelherviselés ügyében. Vay Dániel ezt úgy értelmezte, mintha az előtte szóló azt a hatást akarná kelteni, hogy még egy olyan befolyásos herceg is, mint Esterházy, a törvényjavaslat ellen szavazna, s Waldstein ezzel próbálna meg hatást gyakorolni a többi főrendre. Vay gróf joggal vélekedhetett így, de mivel Waldstein az ilyen irányú szándékát nem nyilvánította ki egyértelműen, így Vay fellépése rosszhiszeműséget fejezett ki. Ezt a nádor is észrevette, és ezért utasította rendre a grófot. Mindez tulajdonképpen nem volt más, mint egy kényelmetlen közzjáték, a pozsonyi országgyűlések történetében sokkal nagyobb sértések is elhangoztak már. Waldstein azonban mégis párbajra hívta ki Vayt. Ha figyelembe vesszük, hogy Waldstein Pozsonyban nagy kardcsörtető hírében állott, valamint azt, hogy a kormányzat feltétlen híve volt, könnyen észrevehetjük, hogy Kászonyi állítása Waldstein „feladatát” illetően realitáson alapszik, még akkor is, ha a január 14-i felszólalásának nem is az volt az eredeti célja, hogy párbajt provokáljon, viszont a Vay által kínált lehetőségre kíméletlenül lecsapott. Waldstein ezen szerepét támasztja alá egy két hónappal korábbi párbaj-afférja is amelyben Kossuth Lajossal került összetűzésbe: *„Kossuth az egyik országgyűlési felszólalásában erélyesen tiltakozott ama gyakorlat ellen, hogy az uralkodó olyanoknak is adományoz kitüntetésként magyar állampolgárságot, akik érdemtelenek, sőt nyíltan ellenségei a megújhodásnak. Waldstein János gróf, aki maga is »tiszteletbeli« magyar főrend volt, személyes sértésnek tekintette a nyilatkozatot, és pisztolypárbajra hívta ki Kossuthot. Kossuth a következő szavakkal utasította vissza párbajt: az országgyűlésen nem Kossuth Lajos, hanem Pest vármegye követe beszélt! A kihívásra – ha úgy tetszik a grófnak – csak az országgyűlés bezárása után adhatnék érdemleges választ.”*²⁸ Könnyen belátható, hogy ebben az afférban is ugyanaz történt, ami Vay Dániel esetében: Waldstein gróf párbaj-szituációt provokált ki. Kossuth azonban találóan válaszolt neki, lényegében képviselői mentelmi jogra hivatkozott.²⁹

²⁸ ESZES Máté: *Híres bajvívások, hírhedt párbajok*. Móra, Budapest, 1997. 71. Az esetről titkosrendőri jelentés is készült: „1847. november 14. Waldstein János gróf konservatív mágnás Kossuth Lajost amit a kerületi ülésen engedett meg magának a gróf ellen, Sennyey Pál és Horváth fejér megyei követtel pisztol pálybajra hivatta ki. Kossuth kijelenté, hogy Pest megye követe beszélt, s nem Kossuth Lajos. A kihívásnak az országgyűlés után felehet meg.” MOL, N 119. 11264. ssz.

²⁹ A képviselői mentelmi jog kialakulására vonatkozóan ld.: PECZE Ferenc: A képviselői mentelmi jog kialakulása. In: *Jogtörténeti Tanulmányok*. Szerk. BENEDEK Ferenc. Pécs, 1980. 321-333.

Vay Dániel és Kossuth Lajos párbaj-kihívásainak esetében tehát a politikai párbaj (vagyis politikai nézeteltérésekből eredő párbaj) azon formájával találkozunk, amelynek célja a politikai ellenfél fizikai megsemmisítése. Ez a módszer a reformkor szülötte, s kizárólag a kormányzat alkalmazta. Működési mechanizmusát jól illusztrálja Wesselényi Miklós esete Wurmbrandt Ottó, császári lovaskapitánnyal: „[Metternich] megnyerte Wurmbrandt Ottó osztrák lovaskapitányt, hogy a hadsereg megsértése címén hívja ki párbajra Wesselényit. A sértésre Wesselényi az újoncozásról és a császári katonaság kihágásairól elmondott országgyűlési szónoklatával adott okot.”³⁰ Az események további folyamáról magától Wesselényitől értesülünk naplóján keresztül: 1836. április 12. kedd: „Szech[enyi] mondá, h[ogy] Bécsben már közönségesen tudják a’ Duillumot; a’ Kormány is... Azt is hozzá tette Szech[enyi]: h[ogy] oda fenn a’ dolog legkomorabb kimenetelét várják, és azért úgy mond »csak lödd agyon«. Hogy a’ Kormány a’ dolgot a’ szerint veszi, könnyen m[eg] tudom fogni; minden esetben nyereségét látja; ha vesztek, eléri mit oly rég ohajt; ha W[urmbrandt] általam hal, jelen a’ kívánt alkalom, engem nyakon fogni; ’S így örömost áldozza fel azt az én vesztem’ előtte oly drága árráért.” 1836. április 20. szerda, a párbaj napja: „Fogok e ezen lapra többet írni, – vagy egy örökös lap fordítatik é létemre? nem tudom. De ha a’ halál vár is reám, nyugodtan megyek elébe. [...] Dühösen kezdett megtámadni, és mind a’ fejemnek intézte kemény vágásait. [...] előbb a karjára vágtam egyet, de lapjával értem, az után midőn ujra a’ fejemhez vágott egy kemény coup de tempst adtam kezére; melyre mindjárt kezét és kardját elejtette. [...] W[urmbrandt] midőn együtt menénk be szekerrel Telegdre mondta, hogy hihetősön neki hibául fogják tulajdonítani, hogy midőn ily jó alkalma volt engem expediálni, azt nem tette. – Igen de kettőn állott a’ vásár; hanem ezen szavaiból látszik hogy mi volt a cél és honnan jött.”³¹ Wesselényi ezen szavai mindennél jobban érzékeltetik, hogy mi is volt az a jelenség, amelynek Vay Dániel is áldozatául esett.

Vay Dániel döntése

Fentebb említésre került, hogy Kossuth frappánsan tért ki Waldstein provokációja elől, mentelmi jogára hivatkozva (ami ekkor még persze nem volt jogi formába öntve, de hatásosan lehetett vele érvelni). Kászonyi Dániel is utal rá, hogy Vaynak azt kellett volna tennie, amit Kossuthnak: „Vay mögött

³⁰ ESZES Máté: i. m. 66.; CLAIR Vilmos: i. m. 224-225.

³¹ Wesselényi Miklós *kézírtos naplója*. (Gépelte kézirat a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének Könyvtárában.)

*szintén állt akkora párt, hogy ha Kossuthéhoz hasonló választ ad, Waldstein soha nem férhetett volna hozzá.*³² A kérdés az, hogy grófunk miért nem tett így? Ennek megválaszolásához a párbaj és a nemesi magatartás összefüggésrendszerének néhány fontosabb elemét kell felvázolnunk.

A párbaj elődje, a bajvívás, a középkorban még az istenítéletek egy formája volt. Ha két peres fél között a hivatalos bírói hatalom nem tudott igazságot tenni, akkor a két fél fizikai erejével próbálta ezt meg, s úgy gondolták, hogy a győzelem azé lesz, aki oldalán az isteni segítség beavatkozik.³³ A XVI. században azonban felismerték, hogy az igazság ilyen módon történő szolgáltatása embertelen, ezért általánosan nem alkalmazták többet. A nemesség viszont továbbra is élt ezzel a módszerrel. Addig is ez a társadalmi csoport alkalmazta a leggyakrabban, hiszen ők képviselték a fejedelem hatalmát, tehát nekik volt joguk az erőszak alkalmazásához. Az abszolút monarchiák idejében azonban változás állt be e téren. Az abszolút uralkodók ugyanis minden hatalmi eszközt a kezükben kívántak fenntartani, így a hatalmat reprezentáló erőszak jogát is. Ekkortól tehát a párbaj mindenhol tiltott, büntetendő cselekmény lett. Népszerűsége viszont pontosan ennek volt köszönhető. A nemesség – amely ekkor már egyedülként gyakorolta a párbaj jogát – mintegy dacolva a fejedelemmel, a párbajozás szokásával fejezte ki hatalmi státuszát, vagy legalábbis a hatalom iránti kívánalmát.³⁴ A párbaj nem volt más, mint a nemesség önbíráskodása a központi hatalommal szemben. Ennek mentén a párbaj a nemesi rend öntudatát erősítő funkcióval telítődött. A nemesi értékrend mentén a legfontosabb eleme a becsület lett. Ennek érdekében kialakultak a párbaj szabályai, melyeket minden körülmények között be kellett tartani. A segítők közreműködése emiatt nélkülözhetetlenné vált. Mivel a becsület elsőrendű fontossággal bírt, ezért meg kellett határozni, hogy ki párbajozhat, és ki nem. Mivel a párbaj a nemesi elitizmus kifejezője volt, ezért a *párbajképesség* nemesi privilégiumnak számított. Aki párbajképességgel rendelkezett, az biztos hogy az elit tagjai közé számított. Ennek folytán rendelkezett az elit társadalma által ráruházott erőszak jogával, amelyet a vele egyenrangúakkal szemben alkalmazhatott, természetesen a csoport normáinak betartása mellett. Egy nemesnek mindennél fontosabb volt, hogy megtartsa a párbajképességét, ugyanis ennek elvesztése egyben becsületének az elvesztését is jelentette, amely az elitcsoportból való kizárásával járt. A

---

³² KÁSZONYI: i. m. 161.

³³ ESZES Máté: i. m. 5.

³⁴ ELIAS, Norbert: *A németekről*. Hatalmi harcok és a habitus fejlődése a tizenkilencedik-huszedik században. Helikon, Bp., 2002. 49.

csoporthoz való tartozás tehát megkövetelte az íratlan normák, magatartásformák betartását, s így azt is, hogy az adott egyén becsülete mindenkor megkérdőjelezhetetlen legyen. A becsület védelmének pedig legelterjedtebb módszerét a párbaj jelentette.³⁵ A párbaj sikerét jelzi, hogy bár a törvény büntette a párbajozókat, párbajvétség miatt hozott ítélet csak a legkritkább esetben született, hiszen a törvény betartására hivatottak is tagjai voltak a párbajképesek társadalmának.

A párbajképesség tehát azzal a kényszerrel járt, hogy minden körülmények között eleget kellett tenni az eszményített becsület által megkövetelt magatartásformának, vagyis, ha valaki párbajra hívott ki egy másik személyt, ezzel kvázi próbára tette annak becsületét, amelyet csak párbajozás útján lehetett tisztázni. Jó példa erre Péchy Ferenc Pest megyei követ esete Balogh János Bars megyei követtel az 1832-1836-os országgyűlésen: *„Péchy szabadelvű jelöltként szerezte meg mandátumát, ám a késhegyig menő országgyűlési vitákban a konzervatívok táborához csatlakozott. Balogh egyik felszólalásában szemére vetette Péchynek ezt a kétkulacos magatartást, »hunczutsággal« vádolta. Péchy nem szándékozott elégtételt kérni, de követtársai rákényszerítették a párbajra. Megfenyegették, hogy gyávasága miatt távoznia kell az országgyűlésről. A politikai karrierjét féltő Péchy végül kihívta Baloghot. A kardpárbajt Ivánkán, a Grassalkovics-parkban vívták meg, amelyben Balogh könnyebb sérülést szenvedett.»*³⁶ Ebből a történetből jól látható, hogy hogyan működött a párbajkényszer mechanizmusa. Péchy becsületét kétségbe vonták, így rákényszerült arra, hogy párbajozzon – az teljesen mellékes volt, hogy a sértés rendelkezett-e valóságalappal vagy nem, a párbaj tisztázta őt.

Lehetséges, hogy Kászonyinak van igaza, és Vay Dánielt úgy *„meglepte Waldstein kihívása, hogy első impulzusának engedve elfogadta azt.”* Az előzőek alapján azonban sokkal valószínűbb, hogy tudatos döntésről volt szó. Kossuth köznemes létére könnyebben hivatkozhatott „mentelmi jogára”, Vay gróf esetében azonban a párbajkényszer sokkal nagyobb nyomatókkal hatott. Ő ugyanis főnemesként az ország legfelső elitjének a csoportjába tartozott. Így Vay Dánielnél az elitcsoporthoz tartozásnak sokkal inkább az volt a feltétele, hogy eleget tegyen a csoport elvárásainak (vagyis a társadalmi nyomásnak),

³⁵ A párbajt kiváltó okok között nemcsak a becsület védelme, hanem az elismertség kivívása is szerepet játszik. Erre mutat rá HADAS Miklós: *A modern férfi születése*. Helikon, Budapest, 2003. 88. A szerző Fiáth Ferenc példáján keresztül illusztrálja ezt a jelenséget. Fiáth kitörő örömmel fogadja egy bizonyos Hodicz báró párbajkihívását, ugyanis ezzel a közvélemény előtt is tisztázódik, hogy ő egy báróval egyenrangú.

³⁶ ESZES Máté: i. m. 64.; CLAIR Vilmos: i. m. 223.

minthogy a polgári értékrendből levezethető racionális választ adjon. Vay Dániel személye ezen a ponton fejezi ki a legjobban magának a reformkornak is az ambivalens voltát. Ő ugyanis az ellenzék tagjaként a reformokért küzdött, politikai ideáljai a népképviselő, és a privilégiumok megszüntetése voltak, vagyis a polgári értékrend. Mindezt azonban csak úgy képviselhette, hogy közben idomulnia kellett annak a csoportnak a szabályaihoz, amelybe beleszületett, s amely még a rendi hagyományokat tartotta fent, politikai léte ugyanis ezen hagyományoktól függött.

Miután áttekintettük a párbaj elfogadásának a mozgatórugóit, térjünk át a visszavonás kérdésére. E tekintetben feladatunk egyszerűbb, hiszen ennek a döntésnek a meghozatalát semmilyen társadalmi hatással nem lehet alátámasztani. A források egyhangúan megegyeznek abban, hogy Vay gróf ez irányú döntését felesége hatására hozta meg. Ezt támasztja alá az is, hogy grófunk rajongott nejeért.³⁷ Mindemellett nem járnánk el jogosan, ha a Blackwell által felvetett gyávaság számlájára íránk Vay gróf visszalépését, két általa írt levél ugyanis arról tudósít minket, hogy nem ez volt Vay első párbaj-afférja: „*Nekem párbajom van – bizonyos Irinyi Joseffel. Egyik segédem Teleky László – másoknak téged kérlek föl. – ha elfogadod, majd el beszéli Teleky Laczi a dolgot. [...] Teleky is téged ohajtott.*”³⁸ Azt, hogy grófunk komolyan gondolta szándékát az Irinyi ellen folytatandó párbajjal kapcsolatban a következő levél bizonyítja: „*A fegyverekről gondoskodtam – és már kezeim között van – és kettőt még 8. óráig ígérte Chapon hogy még kettőt procurál. [...] Mikor jössz által ide Moritzhoz – már én itt vagyok.*”³⁹ Az sajnos nem derül ki a levelekből, hogy az eset mikor zajlott le, de joggal feltételezhető, hogy még Vay gróf házassága előtt.

Ha elfogadjuk, hogy a visszalépés „Madame Vay” hatására történt, akkor felmerül az a kérdés, hogy honnan tudott ő egyáltalán az esetről. A nők számára a párbaj ugyanis tiltott terület volt. Nemcsak azért, mert a párbaj az oltalmazó és harcoss funkciókat magába foglaló *libido dominandi*,⁴⁰ vagyis kifejezetten egy, a férfiassághoz tartozó magatartásforma kifejezője volt, hanem azért is, mert a nők kizárásának létezett egy gyakorlati oka: a párbajt – ahogy arra már történt utalás – a hatalom büntette. Ezért a párbajozó feleknek ügyüket a legnagyobb titokban kellett intézniük. Ennek érdekében a nők – akiket a férfitársadalom amúgy is megbízhatatlannak tartott – még akkor sem

³⁷ Ezt bizonyítja Vay 1845-ben Teleki Lászlóhoz írt levele is: „*nagyon boldog vagyok – mert nőm több mint Angyal*”. MOL, P 654. 19. d. 39. tétel. [A Teleky család gyömrői levéltára] 805.

³⁸ Uo. 78. Vay Dániel levele Szentkirályi Móricnak. (é. n.)

³⁹ Uo. 815. Vay Dániel levele Teleki Lászlónak. (é. n.)

⁴⁰ HADAS Miklós: i. m. 90.

tudhattak a párbajról, ha az esetleg éppen miattuk zajlott.⁴¹ Ez a titoktartás legalább annyira a becsület része volt, mint maga a párbaj, ezért mindenképpen furcsa, hogy Vay gróf felesége tudott a dologról. Az affér egyébként olyannyira nagy felháborodást keltett, hogy Vay szégyene a feleségét is kompromittálta: „*Vay feleségének része van a szökésben sőt Batthyányiné nem fogadta.*”⁴² Érdekes módon tehát a férfiak szférájához tartozó párbaj – addig nem tapasztalt módon – a nők szférájára is hatást gyakorolt. Ahogy Vay grófot, úgy feleségét is eltaszította közössége. Ez nagyon érzékletessé teszi a párbaj jelentőségét.

Vay Dániel afférja és az ellenzék

A fentebb bemutatott Péchy Ferenc esetében már jól érzékelhető volt, hogy a párbajképes elitscsoport milyen elvárásokat támasztott a tagjaira nézve, s ezeket hogyan érvényesítette. Péchy viselkedése az egész közösséget reprezentálta, ezért nem számított az, hogy ő maga mit gondolt az őt ért sértésről, ez ugyanis nemcsak rá, hanem az egész csoportra vonatkozott. Vay gróf esetében ugyanez volt a helyzet, csak hogy ő kész tény elé állította csoportját, vagyis az ellenzék, amely így már nem tudott nyomást gyakorolni rá. Visszalépése óriási felháborodást okozott, nem csupán a konzervatív, de a liberális tábor berkein belül is.

Azt a hangulatot, amit Vay gróf tette váltott ki, a titkosrendőri jelentések tárják eléink a legérzékletesebben: „*Általános bámulatra Vay gróf tegnap megszökött, még pedig amit segédei részére hátrahagyott levele szerint egyedül azért, hogy ne kelljen vívnia, s hogy kellemetlen helyzetéből menekülhessen. Barátaihoz irt sorai szerint politikai pályájának örökre bucsut mondott. Ez biz gyávaság! Páratlan sensatiót keltett itt. Politikai pártkülönbség nélkül hitvány gyávaságnak veszik.*”⁴³ Ez az utóbbi mondat jelzi, hogy olyan esetről van szó, amely túlmutat a politikai csoportokon, mivel mind az ellenzék, mind a konzervatívok – többségében – a nemességhez tartoztak. Még a politikai válaszfalak sem számítottak tehát, hiszen Vay Dániel esete, közvetetten – társadalmi származása révén – kihatott az egész nemesi csoportra. Az ellenzék azonban sokkal súlyosabb helyzetbe hozta. A támadófelületet, amelyet az eset az ellenzék testén nyitott, Széchenyi naplóbejegyzése illusztrálja a legszembetűnőbben: „*Senki sem elégedett. – De mivel is lenne az mindez a [– – –] prókátor-fajta, mely Vay*

⁴¹ Uo. 91.

⁴² MOL, N 119. 11189/c.

⁴³ MOL, N 119. 11187/b. ssz., 320. 1848. január 16.

*Dani mellett s Waldstein ellen áll.*⁴⁴ Igaz, hogy itt Széchenyi nem a valóságnak megfelelően nyilatkozik, hiszen az ellenzék elhatárolódott Vaytól, de nem is ezen van nála a hangsúly, hanem az ellenzék tipizálásán: Vay Dániel az ellenzék tagja volt, ezért becstelensége az ellenzék becstelensége, „prókátorsága” pedig egyenlő az ellenzék „prókátorságával”. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy ez a csoport úgy próbálta meg tisztázni magát, hogy ellökte magától Vay grófot: „*Vay Dániel gróf váratlan és menekülésszerű távozása Pozsonyból [...] nagy feltűnést és felháborodást keltett, mindenfelé igyekeztek a gróf Vay Dánielhez fűződő kapcsolatok megszakításával, s ennek kinyilvánításával.*”⁴⁵ Ezt mutatja be Kászonyi is, aki – kivételes módon – részvétellel ír erről a kitasztításról: „*Saját pártja sem volt vele szolidáris, hanem elítélte, és többé nem fogadta be társaságába. Mindenki visszahúzódott tőle úgy, hogy kénytelen volt elhagyni az országgyűlést és Pozsonyt. [...] Magyarország egyik legkitűnőbb emberét tette tönkre barátainak szűkkeblűsége, előítélete, irigysége és rosszakarata az egyik, ellenfeleinek cselszövő gonoszsága a másik oldalon.*”⁴⁶

Vay Dániel egyéni helyzetén sokat rontott az is, hogy segédjéül legjobb barátját, Telekit kérte fel, aki igazi kardcsörtető hírében állt,⁴⁷ ebből kifolyólag a becsületbeli-, és párbajügyek igen érzékenyen érintették. Éppen ezért az, hogy a hozzá igen közel álló Vay gróf megfutamodott egy párbaj elől, őt kifejezetten nehéz helyzetbe hozta, nem csodálhatjuk tehát, hogy Teleki mindenki előtt igyekezett világossá tenni elhatárolódását Vay Dánieltől. Ezzel Vay nem egyszerűen egy barátot vesztett el, hanem az ellenzék egyik vezérét is magára haragította. Telekit ráadásul atrocitások is érték egykori barátja miatt. Az ellenzék ugyanis annak érdekében, hogy tisztázza magát a közvélemény előtt, pontosan tőle várhatta – mint a Vayhoz legközelebb állótól – a szégyenfolt eltüntetését: „*a mágnások ellenzéki pártja megpróbálja gróf Teleki Lászlót gróf Waldstein ellen uszítani, és kiprovokálni köztük a párbajt.*”⁴⁸ A mágnások ezen kísérlete azonban nem valósult meg.

A legnehezebb helyzetbe Vay édesapja került: „*Vay Ábrahám gróf, fiának Dánielnek furcsa dolga miatt szabadságot kért és kapott. Eszerint a mágnások ellenzéki pártja négy-öt nap alatt 3 embert vesztett, a két Vay*

⁴⁴ SZÉCHENYI István: *Napló*. Szerk. OLTVÁNYI Ambrus. Gondolat, Bp., 1978. 1189., 1848. február 1-i naplóbejegyzés.

⁴⁵ MOL, N 119. 11187. szz., 313. 1848. február 6.

⁴⁶ KÁSZONYI: i. m. 162.

⁴⁷ Ezt Blackwell is alátámasztja: „*Teleki, aki nagy kardcsörtető.*” Blackwell: i. m. 75.

⁴⁸ MOL, N 119. 11189. szz. 363. o., 1848. január 20.

grófot és Zichy Emánuelét.”⁴⁹ Egy ilyen helyzetben hogy reagálhatott volna másképp egy apa – aki ráadásul nemcsak személyében lett megalázva, hanem mint az ellenzék egyik vezéralakja is –, minthogy szabadságot kér. Ő azonban nem taszította el magától fiát.

Az ellenzék tehát minden tekintetben krízishelyzetben volt. „*Vay és Waldstein párbajügyét még mindig élénken tárgyalják. Az általános vélemény a méltatlankodás és a megvetés a fiatal gróf iránt, akiről eddig mindent, csak gyávaságot nem tételeztek fel. Sokan még ma sem hiszik szökését. Teleky László, Batthyányi és az ellenzékiek dühöngnek hogy ennyire compromittálta őket. Kossuth a nevezettel (Waldstein) majdnem hasonló helyzetbe került. [...] Waldstein ellen is nagy a gyűlölet; mert ő a czéltábla. Az ifjúság is az első alkalommal ellene fordul. Teleky László is, aki a legelső párbajozó.*”⁵⁰ Vay külön-afférja Waldsteinnel az ellenzéknek is nehéz helyzetbe hozta, s ezzel tulajdonképpen hatást gyakorolt a politikai életre is.

A párbaj hatása a politikai életre

Vay Dániel pályája az 1840-es években – ahogy Clair fogalmazott – diadalmasan bontakozott ki. A kezdeti nehézségek után az 1843/44-es országgyűlésen már aktív politikai tevékenységet végzett, s fellépésének tudatosságát helyzetelemző és pozíciókereső munkájában, az *Eszmetöredékekben* bizonyította. Az utolsó rendi országgyűlésen már egy letisztultabb gondolatrendszerrel rendelkező, fiatal felsőtáblai főrendként jelent meg, hogy az ellenzéket erősítve szálljon síkra a reformokért. Vay gróf tehát minden tekintetben sikeres ember volt (leszámítva az olykor felbukkanó anyagi zavarait, de annak tudatában, hogy az ország egyik legvagyonosabb családjának a sarja volt, ezek a problémák nem lehettek hosszú távúak). A főnemesi rendhez való tartozása lehetővé tette számára, hogy beleszóljon az ország ügyinek intézésébe. Kapcsolatrendszere kiterjedt volt, maga mögött tudhatta az ellenzék legnagyobb alakjait, Kossuth Lajost, Teleki Lászlót, Wenckheim Bélát, Szentkirályi Móricot, Batthyány Kázmért, és a sort még folytathatnánk. Az országgyűlési ifjúság, mint vezérére gondolt rá. Mindez magában hordozta annak valószínűségét, hogy a későbbiekben még nagyobb hatása legyen az ország jövőjére. Hirtelen azonban egy váratlan esemény történt. Vay Dániel az utolsó rendi országgyűlésen elfogadta gróf Waldstein

---

⁴⁹ MOL, N 119. 11189/c. ssz. 368. o. 1848. január 19.

⁵⁰ Uo.

János párbajkihívását, majd visszalépett. A pozsonyi országgyűlést otthagya élete hátralevő részét – a fővárosi nyüzsgő közélethez viszonyítva – névtelenségben töltötte. Mint Szabolcs vármegye főispánja, 1865-1867 között részt vett a politikai életben,⁵¹ de működésében ekkor már nyoma sem volt fiatalkori önmagának, a tevékenységét rögzítő iratokból egy jellegtelen hivatalnok képe tárul elénk. Utolsó éveit Debrecenben töltötte, ahol 1893-ban hunyt el.

Kászonyi Dániel érezte meg legjobban Vay Dániel személyének a saját korát kifejező voltát. Munkájában⁵² a XIX. századot négy nagy korszakra osztja, amely korszakok – a klasszikus antikvitás időfelfogásához hasonlóan – ciklikus és egyben hanyatló tendenciát mutatnak. Kászonyi az aranykor és az azt követő korszak közé helyezi el grófunkat, vagyis nála mintegy vele kezdődik meg a hanyatlás. Ezt fejezi ki, hogy Vay gróf afférjának az elmesélése az *Aranykor* címet viselő fejezet legutolsó története, a következő fejezet már a szabadságharccal foglalkozik. Erre a véleményére erősít rá, amikor azt írja, hogy „*Gr. Vay Dániel prototípusa a mai* [értsd: képmutató és elvtelen] *magyarnak.*”⁵³ Ha nem is érthetünk egyet Kászonyival, hogy Vayt ilyen erős ellenfénybe helyezte (ennek oka egyébként személyes nézeteltérésekben keresendő, amelyeket munkájában ismertet), abban mindenképpen igazat lehet neki adni, hogy Vay Dániel korának emblematikus figurája volt.

Életében az ominózus párbaj-affér volt a legmeghatározóbb jelenség. A tehetséges ellenzéki szónokból egy csapásra kitaszított lett. Még szűkebb társadalmi-politikai községe, az ellenzék sem védte meg. Az ellenzék, amelyben oly sokáig pozícionálta magát, s amelyért annyi odaadással viseltetett. Itt azonban hiba lenne bármilyen moralizáló ítéletet hozni a liberálisokkal szemben. Az, hogy nem védtek meg Vay grófot, nem hálátlanság vagy rosszindulat következménye. Ilyen jellegű fogalmak szóba sem jöhetnek. A hangsúly a társadalom íratlan szabályrendszerére helyeződik. Ez minden másnál fontosabb volt, még annál is, hogy az ellenzék megtartsa egy nagy jövő előtt álló tagját. Ezt Vay gróf is tisztán látta. Azzal ugyanis, hogy Vay Dániel „megszökött” Pozsonyból, és levelében lemondott a politikai karrieréről, lényegében nem önálló döntést hozott, hanem vállalta azokat a következményeket, amelyeket egy ilyen visszalépés válthat ki. Az elit tagjaként nagyon is tisztában volt vele, hogy mit kellett tennie.

Furcsa módon éppen Kászonyi a legmegértőbb gróffunkkal. Kászonyi álláspontjában – amellettt hogy ebben az esetben pozitív értelemben volt

⁵¹ A főispáni működésére vonatkozó iratok a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban vannak.

⁵² KÁSZONYI: i. m.

⁵³ Uo. 501.

elfogult Vay iránt – egyértelműen polgári módon nyilatkozik. Nem tudja vagy nem hajlandó elfogadni azt, hogy egy ilyen, lényegében magánjellegű nézeteltérés befolyásolhatja a politikai színteret is. Az ő véleménye domborítja ki a legérzékletesebben a rendi szellemiséget képviselő párbaj reformkori jelenlétének ellentmondását. Vay gróf polgári módon szólalt fel a rendi országgyűlésen, úgy érezte: véleményét szabadon kinyilváníthatja. Nem számolt azonban azzal, hogy a rendi világ által megfogalmazott normák még elevenen áthatották a társadalmat. Így eshetett meg az, hogy Waldstein gróf tulajdonképpen egy apró semmiség miatt is jogot szerzett arra, hogy fegyveres úton kérjen tőle elégtételt, felhasználva ezzel a párbajt politikai céljai elérésére.

Vay Dániel erkölcsi bukása önmagában véve még korlátozódhatott volna a saját magánszférájának keretein belülre. Azzal azonban, hogy a párbaj terén – az elit sajátos konfliktusmegoldó módszerének rendszerében – vallott morális kudarcot, a közvélemény előtt a csoportját, vagyis az ellenzékét is válságba jutatta. Vay Dániel politikai bukását tulajdonképpen ez okozta. Azzal, hogy az ellenzék kizárta soraiból, csoporton kívülivé vált, ezért a politikai téren többé nem volt keresnivalója.

Pál Szűcs

Duel and Politics in the Hungarian Reform Era: The Peculiar Duel of Count Dániel Vay at the Last Diet

In January, 1848 the members of the last Hungarian feudal Diet in present day Bratislava and public opinion of the town showed a great interest in a rather peculiar event. After a scene in the upper house, Dániel Vay, a young magnate and a member of the opposition, accepted the challenge of the conservative Count János Waldstein to engage in a duel, but on the next day he scandalously fled from the previously accepted challenge. His unusual action did not only ruin his successful political career but also put the opposition in an awkward position. Therefore this duel, as a social phenomenon which is primarily linked to the private sphere, had an effect on politics. Vay's moral downfall could have been confined to his personal sphere, but since the duel as such was a tool of the elite in settling conflicts, his failure put his own political community, namely the opposition, in a critical situation as well. In response the opposition, observing society's unwritten system of rules, excluded him from its own ranks. Friendly sentiments and good personal relationships were all swept aside because the

maintenance of political prestige was more important for the opposition than saving one of its politically promising members. As an outsider, Vay never had any chance to start a new political career. The ominous duel had a crucial effect on his life, at one blow the talented speaker of the opposition became an outcast.